

The Importance Of Different Risk Assessment Methods In Small Business Management And Their Impact On Efficiency

Umarov Azizjon Azamjon ogli

Teacher of Kokand University

a.umarov@kokanduni.uz

Abstract

This article analyzes the differences in risk assessment methods in small business enterprises and the impact of these methods on management decisions. The differences between different approaches in the process of identifying, assessing and countering risk - subjective, expert, statistical and model-based assessment methods and the contexts of their application - are studied. Also, their impact on management efficiency is systematically assessed. The article highlights the possibilities of reducing the level of risk in small businesses and optimizing the decision-making process through correct risk assessment tools.

Keywords: small business, risk assessment, management efficiency, subjective assessment, model-based approach, AHP, Monte Carlo, risk reduction.

Annotatsiya

Ushbu maqolada kichik biznes korxonalarida riskni baholash usullarining farqlanishi va bu usullarning boshqaruv qarorlariga ta'siri tahlil qilinadi. Riskni aniqlash, baholash va unga qarshi chora ko'rish jarayonida turli yondashuvlar – subyektiv, ekspert, statistik va modellarga asoslangan baholash usullarining o'zaro farqlari va ularning qo'llanish kontekstlari o'rganiladi. Shuningdek, ularning boshqaruv samaradorligiga ta'siri tizimli ravishda baholanadi. Maqolada riskni to'g'ri baholash vositalari orqali kichik biznesda tavakkal darajasini pasaytirish va qaror qabul qilish jarayonini optimallashtirish imkoniyatlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: kichik biznes, riskni baholash, boshqaruv samaradorligi, subyektiv baholash, modelga asoslangan yondashuv, AHP, Monte-Karlo, xavfni kamaytirish.

Kirish

Kichik biznes subyektlarining muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi ularning risklarga munosabati va xavflarni boshqarish qobiliyatiga bog'liq. Bozorning beqaror sharoitida risklarni erta aniqlash va ularga qarshi samarali strategiyalar ishlab chiqish kichik biznesning barqarorligini ta'minlovchi muhim omilga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan, riskni baholashda qo'llanilayotgan yondashuvlarning farqlanishi, ularning aniqlik darajasi, xarajat talablari va boshqaruvga integratsiyalashuvi masalalari bugungi kun tadqiqotlarida alohida o'rin tutmoqda. Har bir baholash usulining o'ziga xos jihatlari bor – ba'zilar tezkorlikka, boshqalari esa chuqur tahlilga yo'naltirilgan. Mazkur maqola kichik biznesda riskni baholash usullari farqlanishining nazariy asoslari va ularning boshqaruvdagi amaliy ahamiyatini yoritishga qaratilgan.

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida kichik biznes subyektlarining faoliyati tobora murakkablashib borayotgan tashqi va ichki muhit omillari ta'sirida shakllanmoqda. Geoiqtisodiy beqarorlik, logistika zanjirlarining uzilishi, inflyatsion bosimlarning kuchayishi, raqamli transformatsiya jarayonlari hamda ekologik tahdidlarning ortib borishi korxonalarning barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Bu esa korxonalar tomonidan strategik va operatsion darajada qarorlar qabul qilishda riskni chuqur tahlil qilishni va uni ilmiy asoslangan usullar bilan baholashni zarur qilmoqda. Ayniqsa, "Jahonda kichik bizneslarning 74 foizi operatsion, moliyaviy yoki texnologik risklar tufayli o'z faoliyatini to'xtatishga majbur bo'lganligi ta'kidlanadi"¹.

¹ OECD. Policy Note: Risk Management by SMEs. – Paris: OECD Publishing, 2020. – p. 4 <https://www.oecd.org/cfe/smes/Policy-Note-Risk-Management-by-SMEs.pdf>

Risklarni aniqlash, ularning ehtimolini hisoblash, salbiy oqibatlarini bashorat qilish, ularni minimallashtirish va ehtimoliy risklarga qarshi boshqaruv strategiyalarini ishlab chiqish bugungi global raqobat sharoitida korxona barqarorligining ajralmas komponentiga aylangan. Xalqaro tajribada bu jarayon “Enterprise Risk Management”² konsepsiyasi orqali amalga oshirilib, kichik va oʻrta biznes subyektlari uchun maxsus soddalashtirilgan metodikalar ishlab chiqilgan.

Bugungi kunda kichik biznes subyektlari uchun riskni baholash faqat xavflarni aniqlash vositasi emas, balki resurslardan oqilona foydalanish, foydalilik koʻrsatkichlarini optimallashtirish va strategik ustuvorliklarni belgilashga xizmat qiluvchi boshqaruv instrumentiga aylangan. AQShning Small Business Administration (SBA) tashkiloti tavsiyalariga koʻra, “riskni baholash kichik korxonalarining kredit reytingi, sugʻurta shartlari, hamkorlik shartnomalari va investitsion jozibadorligi kabi koʻrsatkichlarga bevosita taʼsir koʻrsatadi”³.

Xalqaro amaliyotda riskni baholash multidisiplinar yondashuvlar orqali takomillashib bormoqda, masalan:

- Germaniyada ishlab chiqilgan “Risikomanagement-System” kichik bizneslar uchun toʻrt bosqichli modelni taklif etadi: riskni aniqlash, ehtimolligini hisoblash, zarar darajasini modellashtirish va doimiy monitoring⁴;

- Yaponiyada “Kaizen-risk tahlil modeli” doimiy takomillashtirish tamoyiliga asoslangan holda real vaqtli signal tizimi orqali xavflarni tez aniqlashni koʻzda tutadi⁵;

- Finlandiyada esa “SME Risk Mapping Framework” kichik biznesning sohasi, aktiv hajmi va tashqi makroiqtisodiy omillarga asoslangan holda ssenariy modellashtirish usulini taklif qiladi⁶. Oʻzbekiston sharoitida esa kichik biznes subyektlarining koʻpchiligida riskni baholash tizimi hali yetarli darajada shakllanmagan. “2024-yilda Iqtisodiy islohotlar ilmiy-tadqiqot instituti tomonidan oʻtkazilgan soʻrovnoma natijalariga koʻra, kichik biznes korxonalarining 68 foizi risklarni hujjatlashtirilgan metodika asosida emas, balki rahbar shaxsiy tajribasiga tayangan holda baholaydi; 19 foizi esa faqat moliyaviy risklarni hisobga oladi”⁷.

Ilmiy adabiyotlar tahliliga koʻra, kichik biznes korxonalarida riskni baholashda koʻp parametrlilik va oʻzgaruvchanlikka moslashgan metodlar ustuvor hisoblanadi. Masalan, Glyn Holton “ehtimollar nazariyasiga asoslangan holda xavflarni aniqlash va ular uchun zararni minimallashtiruvchi ehtimoliy modellarni ishlab chiqishni taklif etgan”⁸. Shuningdek, T.S.Coleman oʻzining ilmiy tadqiqotlarida “RAROC, VaR va stress-testlash usullari yordamida riskni moliyaviy koʻrsatkichlar bilan integratsiyalashgan holda baholash zarurligini asoslagan, bu orqali moliyaviy barqarorlikka erishish mumkinligini prognoz qilgan”⁹.

² ISO. ISO 31000:2018 Risk management — Guidelines. — Geneva: International Organization for Standardization, 2018 <https://www.iso.org/standard/65694.html>

³ Small Business Administration. Risk Management for Small Businesses. —Washington D.C., SBA, 2022. — p.6–10 <https://www.sba.gov/business-guide/manage-your-business/manage-risk>

⁴ European Commission. Risk Management Tools for SMEs in the EU. — Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. — p. 11–14

⁵ OECD. Policy Note: Risk Management by SMEs. — Paris: OECD Publishing, 2020. — p. 5

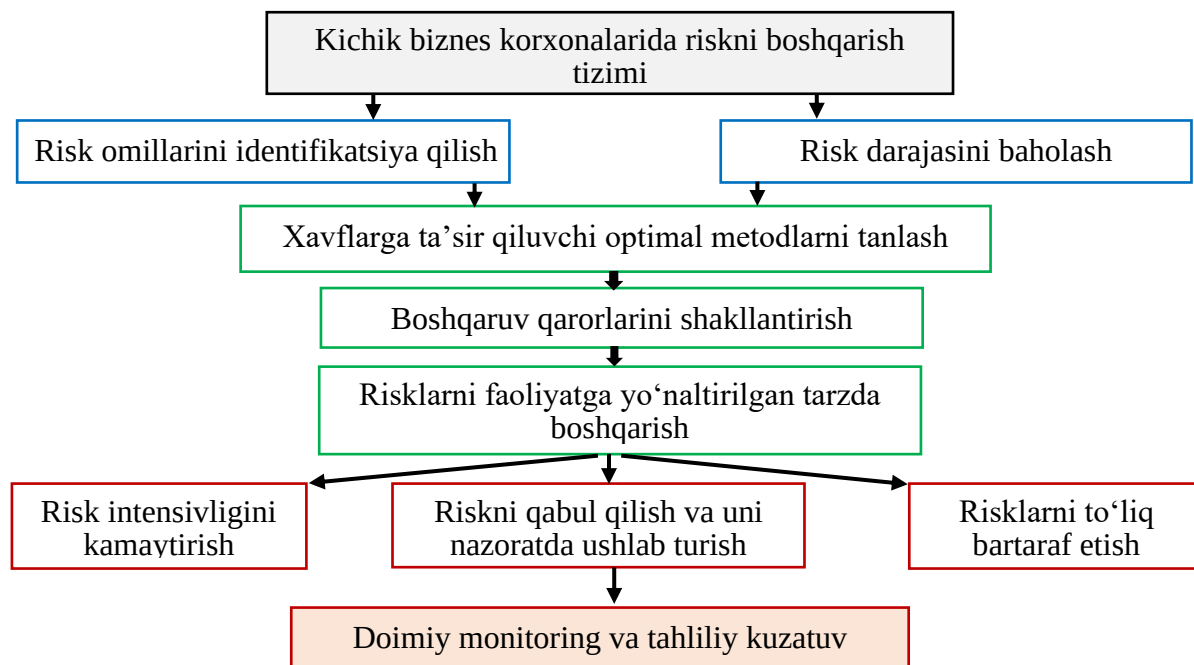
⁶ European Commission. Risk Management Tools for SMEs in the EU. — Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. — p. 20

⁷ Iqtisodiy islohotlar ilmiy-tadqiqot instituti. Kichik biznesda risklarni baholash boʻyicha tahliliy hisobot. — Toshkent, 2023. — p. 7–9

⁸ Holton G.A. Defining Risk. — Financial Analysts Journal, Vol. 60, No. 6, 2004. — p. 19–25

⁹ Coleman T.S. A Practical Guide to Risk Management. — CFA Institute Research Foundation, 2011. — p. 12–35

Kichik biznes korxonalarining barqaror faoliyat yuritishi tobora murakkablashib borayotgan iqtisodiy va institutsional muhitda risklarni to'g'ri boshqarish qobiliyatiga bevosita bog'liq. Bu esa riskni baholash va boshqarish bosqichlarining izchil va tizimli qo'llanilishini talab etadi. Amaliy jihatdan olganda, risklarni baholash jarayoni risklarning identifikatsiyasi va ularning korxona faoliyatiga potensial ta'sirini aniqlash bilan boshlanadi. Bu bosqich risklarning tavsifi, kelib chiqish manbalari va ularning ehtimolini aniqlashda fundamental ahamiyat kasb etadi (1-rasm).

1-rasm. Kichik biznes korxonalarida risklarni boshqarish tizimining asosiy bosqichlari¹⁰

Risklarni boshqarishning har bir bosqichi tizimiy, funksional va strategik darajada bir-birini to'ldiruvchi mexanizm sifatida qaraladi. Birinchi navbatda, risk omillarini identifikatsiya qilish va ularning darajasini baholash orqali muammo maydoni aniq belgilanadi. Keyinchalik esa, bu xavflarga ta'sir ko'rsatishning optimal metodlari aniqlanadi. Bu bosqichda analitik yondashuvlar, statistik modellar, ekspert tahlillari va ssenariy asosidagi baholash usullari qo'llanilishi mumkin. Mazkur bosqichlar riskga qarshi samarali strategiyalarni shakllantirishga zamin yaratadi.

Boshqaruv qarorlarini shakllantirish va risklarga nisbatan ta'sir choralarini belgilash esa jarayonning markaziy komponenti bo'lib, u kichik biznesning ichki salohiyati, tashqi muhitdagi o'zgarishlar va mavjud resurslar bilan uyg'unlashtirilgan holda amalga oshiriladi. Amaliyotda risklarni boshqarishga qaratilgan choralar odatda quyidagi strategiyalar orqali ifodalanadi: xavf intensivligini kamaytirish, xavfni qabul qilib uni nazorat ostida ushlab turish yoki uni butunlay bartaraf etish.

Mazkur yondashuvlar har bir risk turining xususiyati, korxona faoliyat sohasi va qaror qabul qilish darajasiga mos tarzda tanlanadi. Shu bilan birga, ularning har biri monitoring va tahliliy nazorat tizimi bilan uzviy bog'langan bo'lishi shart. Risklarni boshqarishning samaradorligi doimiy nazorat, baholash va yangilanishga asoslangan iterativ jarayon sifatida shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- Saaty T. L. The Analytic Hierarchy Process. — New York: McGraw-Hill, 1980. — 287 p.
Metropolis N., Ulam S. The Monte Carlo Method // Journal of the American Statistical Association. — 1949. — Vol. 44, No. 247. — P. 335–341.
Knight F. H. Risk, Uncertainty and Profit. — New York: Houghton Mifflin, 1921. — 381 p.

¹⁰ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan

- Barlow R. E., Proschan F. Mathematical Theory of Reliability. — New York: Wiley, 1965. — 256 p.
- ISO 31000:2018. Risk management — Guidelines. — Geneva: International Organization for Standardization, 2018. — 16 p.
- Дюдкин В. И. Управление рисками в малом бизнесе: учебное пособие. — Москва: Экономика, 2015. — 312 с.
- Tursunov M. N. Ishlab chiqarish iqtisodiyoti va mehnatni rejalashtirish. — Toshkent: Ilm Ziya, 2021. — 240 b.
- Karimov X. X. Kichik biznesda risklarni boshqarish strategiyalari. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2020. — 180 b.